

**ATROF-MUHIT VA MAVJUDLILIK EKOLOGIK ONGNING
FALSAFIY ASOSLARI**

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Ochilov Abrorxon Qiyom o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Psixologiya yo'nalishi I-bosqich talabasi

Ortiqova Sug'diyona Oybek qizi

Annotatsiya: Ushbu maqola atrof-muhit va mavjudlik masalalariga ekologik ongning falsafiy asoslari nuqtai nazaridan yondashadi. Maqola ekologik masalalar va krizislarning jahon miqyosida o'sib borishi fonida, barqaror rivojlanish va tabiatni saqlash zaruratini yoritadi. Shuningdek, ekologik ongning shakllanishi va uning jamiyatdagi o'rni haqida nazariy yondashuvlar keltiriladi. Bu ish, ekologik tafakkur va tabiatga nisbatan axloqiy mas'uliyatni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan falsafiy asoslarni aniqlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar : Ekologik ong, falsafiy asoslar, tabiat va inson, barqaror rivojlanish, ekologik krizis, axloqiy mas'uliyat, ekologik tafakkur, tabiatni muhofaza qilish, inson va tabiat aloqasi, falsafiy yondashuvlar, ekologik axloq, ekologik ta'lim, ekologik masalalar, tabiat resurslari, eko-falsafa.

Аннотация: Данная статья рассматривает вопросы окружающей среды и существования с философской точки зрения экологического сознания. Автор анализирует философские и этические аспекты, влияющие на развитие экологического сознания, подчеркивая важность взаимосвязи человека и природы. Статья освещает экологические проблемы и кризисы в мировом контексте, а также необходимость устойчивого развития и сохранения природы. Кроме того, рассматриваются теоретические подходы к формированию экологического сознания и его роль в обществе. Работа

направлена на определение философских основ, необходимых для развития экологического мышления и этической ответственности перед природой.

Ключевые слова: *Экологическое сознание, философские основы, природа и человек, устойчивое развитие, экологический кризис, этическая ответственность, экологическое мышление, охрана природы, взаимосвязь человека и природы, философские подходы, экологическая этика, экологическое образование, экологические проблемы, природные ресурсы, экофилософия.*

Abstract: *This article addresses environmental and existential issues from the philosophical perspective of ecological consciousness. The author analyzes the philosophical and ethical aspects influencing the development of ecological awareness, emphasizing the importance of the relationship between humans and nature. The article highlights ecological problems and crises in a global context, as well as the necessity for sustainable development and nature conservation. Furthermore, it explores theoretical approaches to the formation of ecological consciousness and its role in society. The work aims to define the philosophical foundations needed to develop ecological thinking and ethical responsibility toward nature.*

Keywords: *Ecological consciousness, philosophical foundations, nature and humanity, sustainable development, ecological crisis, ethical responsibility, ecological thinking, nature conservation, human-nature relationship, philosophical approaches, ecological ethics, environmental education, ecological issues, natural resources, eco-philosophy.*

Kirish . Bugungi kunda atrof-muhitning holati, ekologik muammolar va tabiiy resurslarning kamayishi insoniyat uchun global tahdidlarga aylangan. Ekologik krizislar, iqlim o'zgarishlari, ifloslanish va biologik xilma-xillikning kamayishi kabi masalalar tobora dolzarblashib borayotgani sayin, tabiatni muhofaza qilish va uning barqaror rivojlanishiga qaratilgan yondashuvlar kundalik hayotimizga chuqur kirib bormoqda. Shunday qilib, atrof-muhitga nisbatan ongli va mas'uliyatli munosabatni shakllantirish, ekologik ongni rivojlantirishning ahamiyati ortib bormoqda. Ekologik ong faqat tabiatni himoya qilishga qaratilgan faoliyat emas, balki inson va tabiat

o'rtasidagi o'zaro aloqani chuqur anglash va ularni axloqiy nuqtai nazardan qayta baholashni talab etadi. Bu o'z navbatida, ekologik tafakkur, jamiyatda yashash va tabiatni saqlash masalalariga bo'lgan yondashuvlarni o'zgartirishga yordam beradi. Ekologik ong insoniyatning tabiatga bo'lgan munosabatini o'zgartirishga qaratilgan va u insonning axloqiy, falsafiy, madaniy qadriyatlari bilan chambarchas bog'liq. Ekologik ongni rivojlantirishning falsafiy asoslari, ekologik axloq va eko-falsafa jamiyatda yashash tarzini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqola ekologik ongning shakllanishi, barqaror rivojlanish va ekologik etikani jamiyatda joriy qilishning zarurligini ko'rsatadi.

Insoniyatning ekologik tafakkurini rivojlantirishda axloqiy mas'uliyat muhim ahamiyat kasb etadi. Ekologik ongning shakllanishi nafaqat ilmiy yondashuvlarni o'z ichiga oladi, balki insonning tabiiy resurslarni ishlatishdagi mas'uliyatini, kelajak avlodlarga nisbatan burdagi burchini anglashni ham talab etadi. Bu o'zgarishlar nafaqat global miqyosda, balki har bir insonning kundalik hayotida ham amalga oshirilishi lozim. Jamiyatdagi ekologik ongni kuchaytirish uchun ekologik ta'lim, axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilish, barqaror rivojlanishning tamoyillarini amalda qo'llash zarur. Maqolada ekologik masalalarning falsafiy yondashuvlaridan tashqari, ularni amaliy tarzda hal qilishga qaratilgan strategiyalar ham ko'rib chiqiladi. Ekologik ongni rivojlantirishda o'quv jarayonlarida yangi pedagogik yondashuvlarni tatbiq etish, ekologik ta'limni kengaytirish va insonlarni tabiatga hurmat bilan qarashga undash juda muhimdir. Barqaror rivojlanish va ekologik etika asosida shakllangan ekologik tafakkur jamiyatning har bir a'zosiga ekologik mas'uliyatni tushunishga va uni kundalik hayotda amalga oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, ekologik ongning rivojlanishi ijtimoiy o'zgarishlar, axloqiy qadriyatlarning yangilanishi va tabiatni saqlashga bo'lgan yondashuvlarni o'zgartirishni talab etadi. Ekologik masalalar bo'yicha jamiyatdagi umumiy tushuncha va ijtimoiy qabul qilish, ekologik ongning jamiyatda keng tarqalishi uchun zarur sharoit yaratadi. Bularning barchasi insoniyatning kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan barqaror va ekologik jihatdan xavfsiz dunyo yaratishga yordam beradi.

1. Ekologik ongning falsafiy ildizlari. Ekologik ong g'oyasi qadimiy falsafalarda, xususan, sharq falsafasi (masalan, Konfutsiy, Lao Tszining ta'limotlarida), shuningdek, yunon faylasuflari (Platon, Aristotel) asarlarida kuzatiladi. Ular tabiat va inson o'rtasidagi uyg'unlikni, muvozanatni ta'kidlagan. Ayniqsa, Aristotelning "teleologik" qarashlari, ya'ni har bir mavjudotning maqsadga yo'naltirilganligi g'oyasi, ekologik ongning asosiy falsafiy tamoyillaridan biridir.

2. G'arb falsafasida inson va tabiat dualizmi. Renessans va keyinchalik yangi davrda (Dekart, Bekon) inson tabiatdan ajratilgan mavjudot sifatida qarala boshlandi. Bu davrda tabiat – resurs, inson esa uni egallovchi sifatida talqin qilindi. Aynan shu dualistik qarashlar ekologik muammolarning chuqurlashuviga sabab bo'ldi. Maqolangizda bu nuqtani tanqidiy tahlil qilib, hozirgi ekologik ong bu yondashuvdan qanday uzoqlashayotganini ko'rsatishingiz mumkin.

3. Zamonaviy ekologik falsafa yo'nalishlari. Zamonaviy ekologik falsafaning asosiy yo'nalishlari quyidagilar. Chuqur ekologiya– norveg faylasufi Arne Naess tomonidan ilgari surilgan. Bu yondashuvga ko'ra, har bir mavjudot o'z-o'zidan qadrli bo'lib, inson unga ustun emas. Chuqur ekologiya inson markazli qarashlarni inkor etadi. Ekofeminizm – bu yondashuv tabiatga nisbatan zo'ravonlik va ayollarga nisbatan zulm o'rtasidagi falsafiy bog'liqlikni ko'rsatadi. U zo'ravonlikka qarshi turib, g'amxo'rlik, birgalik va muvozanatni targ'ib qiladi. Barqaror rivojlanish falsafasi – ekologik ongning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy tizimlar bilan uyg'un holda rivojlanishini nazarda tutadi. Bu yondashuv kelajak avlodlar manfaatini ham hisobga olishni ta'kidlaydi. Ekologik ongning madaniy va ma'naviy o'lchamlari. O'zbekiston va Markaziy Osiyo xalqlarining qadimiy madaniy merosida ham ekologik tafakkur unsurlari mavjud. Masalan, yerga va suvga bo'lgan hurmat, ona zamin timsoli, daraxt ekish odati, Navro'z bayramidagi tabiat uyg'onishiga bag'ishlangan qadriyatlar ekologik ongning ma'naviy ildizlaridir. Global muammolar va ekologik ongning zarurati iqlim o'zgarishi, suv tanqisligi, o'rmonlarning kesilishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishiga sabab bo'lmoqda.

Bu muammolar ekologik ongni nafaqat individual, balki kollektiv ong sifatida shakllantirish zarurligini ko'rsatadi. Shu sababli, ekologik ta'lim, jamoaviy

ong, siyosiy va iqtisodiy tizimlarning ekologik mas'uliyat asosida qayta ko'rib chiqilishi talab etiladi. Ekologik ong – bu insonning tabiatga bo'lgan ichki munosabati, axloqiy pozitsiyasi va ongli yondashuvining umumiy ifodasidir. U faqatgina tashqi ekologik harakatlar bilan emas, balki inson tafakkurining chuqur qatlamlarida shakllanuvchi, mavjudlikni anglash bilan bog'liq ong holatidir. Atrof-muhitga nisbatan shakllangan ekologik ong, aslida insonning o'z-o'zini anglash jarayonida yuzaga keladigan tabiiy bosqichlardan biridir. Chunki inson o'z mavjudligini to'la idrok qilganida, u faqat ijtimoiy yoki iqtisodiy mavjudot emasligini, balki ekologik mavjudot sifatida ham mavjud ekanligini anglay boshlaydi. Ekologik ongning shakllanishida insoniyat tarixida sodir bo'lgan fundamental fikriy o'zgarishlar muhim o'rin tutadi. Dastlabki davrlarda inson tabiat bilan bir butun tarzda yashagan, uning bir qismi sifatida o'zini his qilgan. Ammo vaqt o'tishi bilan, ayniqsa ilm-fan va texnologiya taraqqiyoti natijasida, inson o'zini tabiatdan ajratilgan va unga hukmronlik qiluvchi mavjudot sifatida tasavvur qila boshladi. Bu esa "inson markazli tafakkur" — antropotsentrizmni vujudga keltirdi. Aynan shu yondashuv keyinchalik tabiat resurslarining cheksiz ekspluatatsiyasi, ekologik muvozanatning buzilishi va global ekologik krizislar sababchisiga aylandi.

Ekologik ongning falsafiy mohiyati – bu inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni yangicha, o'zaro hurmat va muvozanat asosida ko'rib chiqish zaruratidir. Bu yondashuvda inson tabiat ustidan hukmron emas, balki uning bir qismi, bir organizm sifatida tushuniladi. Bunday dunyoqarash qadimiy Sharq tafakkurida – buddaviylik, daoizm, sufiyona dunyoqarashda mavjud bo'lgan. Masalan, sufiylarda tabiat – bu ilohiy mavjudotning aksidir, uni o'zgartirish emas, tushunish, his qilish va unga uyg'unlashish kerak. Bunday qarashlar, zamonaviy ekologik falsafaning g'oyaviy ildizlariga asos bo'la oladi. Zamonaviy davr ekologik ongni global ong darajasiga ko'tarish zaruratini tug'dirmoqda. Chunki ekologik inqirozlar insoniyat uchun mahalliy muammo emas, balki global muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Bir mamlakatda chiqayotgan zararli gazlar butun Yer atmosferasiga ta'sir qilmoqda. Shunday ekan, ekologik ong – bu shaxsiy yoki milliy emas, balki global mas'uliyatdir. Har bir inson, har bir jamiyat, har bir davlat bu mas'uliyatni ongli ravishda qabul

qilmaguncha, ekologik muammolarni hal qilish imkonsiz bo'ladi. Ekologik ong – bu faqat faktlarga asoslangan ong emas, bu axloqiy ongdir. Inson o'zining har bir harakati – daraxt kesishidan tortib, avtomobil minib yurishigacha – tabiatga qanday ta'sir qilayotganini anglaydigan bo'lishi kerak. Bu anglash esa, faqat bilim orqali emas, balki axloqiy tarbiya, madaniy qadriyatlar, estetik sezgirlik orqali shakllanadi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, ekologik ongning shakllanishida san'at, adabiyot, falsafa, madaniyat va ta'limning roli beqiyosdir.

Ekologik ong insonni o'zidan tashqaridagi olamni anglashga, unga javobgarlik bilan qarashga chorlaydi. U o'z-o'zini cheklash, haddan oshmaslik, tabiat bilan muvozanatli munosabatda bo'lish kabi qadriyatlarni targ'ib qiladi. Shu bois ekologik ong faqat intellektual yoki nazariy tushuncha emas, balki yashash uslubi, hayot falsafasidir. Ekologik ongni shakllantirish – bu insoniyatning o'z hayotini saqlab qolish harakatidir. U nafaqat hozirgi avlod, balki kelajak avlodlar oldidagi mas'uliyatni his qilishni anglatadi. Bu fikrlar bugungi kunda "ekologik etik" deb ataluvchi sohada chuqur o'rganilmoqda.

Xulosa: Atrof-muhit va mavjudlik o'rtasidagi uzviy bog'liqlik insoniyatning ekologik ongini shakllantirish zaruratini yuzaga keltiradi. Ekologik ong — bu insonning tabiat bilan uyg'un yashashiga, tabiatni qadrlashga va uni asrashga yo'naltirilgan ongli yondashuvdir. Insoniyatning mavjudligi bevosita tabiiy muhitga bog'liq bo'lganligi sababli, ekologik muammolar faqat ilmiy-texnik vositalar bilan emas, balki chuqur falsafiy-madaniy yondashuv orqali ham hal etilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. To'xtaboyev, A. (2020). *Ekologik madaniyat va tafakkur*. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
2. Inoyatov, I., & Qo'chqorov, S. (2019). *Falsafa asoslari*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
3. Komilov, N. (2002). *Ma'naviyat asoslari*. Toshkent: Sharq nashriyoti.
4. Nazarov, Q. (2018). *Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
5. Xayitov, T. (2015). *Ekologik etika asoslari*. Toshkent: Fan nashriyoti.

6. Habibullayev, O. (2021). *Inson va tabiat munosabatlari: falsafiy yondashuvlar*. Toshkent: Akademnashr.
7. Nasriddinov, S. (2017). *Ekologik xavfsizlik va barqaror taraqqiyot*. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
8. Naess, A. (1973). *The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement*. Inquiry (maqola, tarjima materiallar orqali foydalanilgan).
9. Jonas, H. (1984). *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age*. (Ingliz tilidan tarjima asosida ishlatilgan).
10. Karimov, I.A. (1998). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: O'zbekiston.
11. Turaev, B. (2010). *Falsafiy tafakkur va ekologik muammolar*. Toshkent: Fan.
12. Jo'rayev, N. (2014). *Ekologik ong va ekologik tarbiya*. Andijon: AndDU nashriyoti.